

Smrčka, Walter

O vzniku, podstatě a funkcích veřejného mínění

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1960, vol. 9, iss. G4, pp. [55]-71

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111781>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

WALTER SMRČKA

O VZNIKU, PODSTATĚ A FUNKCÍCH VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ

Veřejné mínění je nesporně významným jevem našeho současného života. Jsme dnes svědky vpravdě převratných událostí ve světovém politickém dění a máme takřka denně příležitost zamýšlet se nad tím, jakou úlohu v těchto změnách má veřejné mínění. Již z těchto důvodů je zajisté třeba zabývat se tím, co je podstatou veřejného mínění, jaké funkce veřejné mínění plnilo a plní, jaké jsou jeho kořeny a jak správně hodnotit jeho úlohu.

Tyto otázky vystupují do popředí tím spíše, že se vliv veřejného mínění na politické dění prohlubuje zejména v souvislosti s vítězstvím pokrokových sil v národněosvobozeneckých a zvláště v socializtických revolucích. Neustále vzrůstající síla a moc zemí, v nichž vládne lid, působí samozřejmě i na politický vývoj v zemích ostatních; revolucionizují se pokrokové síly celého světa a vliv pracujících a tím i vliv veřejného mínění na politiku vládnoucích, vykořisťovatelských tříd stoupá. Mínění lidu se tak stává důležitým faktorem politického dění. Síla a role veřejného mínění je ovšem tím větší, čím pronikavější společenské důsledky má určitá politická akce vyvolat. Vzhledem k tomu musí také vládnoucí třída buržoazního státu přizpůsobovat metody své politické praxe více či méně mínění lidu.

Vzájemné střetávání vůle vládnoucí třídy a přání lidu má v kapitalistických státech formu boje a nikoli, jak tvrdí ideologové těchto tříd i jiní apologetové kapitalismu, formu vzájemné konfrontace vyústující ve vzájemné smíření. Nesprávnost jejich názoru by bylo lze dokázat četnými fakty. Uveďme alespoň jeden příklad.

Prvořadým úkolem našeho soudobého života je zmírnit mezinárodní napětí a upevnit světový mír. Cestou, kterou je možné zajistit lidstvu mír, je vzájemná dohoda a dorozumění mezi jednotlivými státy, odzbrojení a zničení nukleárních zbraní. Je to řešení, které navrhuje Sovětský svaz. V buržoazních zemích je však dosud nemálo sil, které mají zájem na tom, udržovat svět „na pokraji války“. Avšak lid i vlády socialistických zemí jsou nezlomně přesvědčeny, že nakonec nemůže nezvítězit řešení jediné správné. Vycházejí při tom z toho, že pracující lid kapitalistických zemí má stejně jako lid zemí socialistických zájem upevnit mír a že má všechny předpoklady překazit úklady nepřátel míru. A v tomto boji má světové veřejné mínění významné postavení.

Vliv veřejného mínění neustále vzrůstá. Je to projev celkové tendence společenského vývoje a jeho zákonitostí. První náznaky této všeobecné tendence se objevily již v období buržoazních revolucí, kdy se rodila hesla svobody a rovnosti a kdy se tyto zásady — ovšem toliko formálně — rozšiřují na všechny členy společnosti. Tehdy se začíná také poprvé používat termínu veřejné mínění a veřejné mínění se stává zjevným a uznávaným prostředkem politického boje.

Je jen přirozeným důsledkem tohoto vývoje, že se objevují i pokusy o teoretický rozbor pojmu veřejného mínění. Je sice pravda, že pojem mínění byl zkoumán již předtím skoro každým z významnějších filosofů a že byl dokonce někdy spojován se společenským a politickým děním; toto zkoumání tvoří však jen určitou zárodečnou etapu a nemohlo přirozeně překročit rámec daný všeobecnou společenskou situací. V oné době nebyl základní tvůrce veřejného mínění — lid — uznáván za společenského činitele, tím méně pak za činitele, který by mohl spolupracovat na řízení veřejných záležitostí.

Nehodláme se zabývat konkrétním rozбором filosofických názorů této epochy, nýbrž zaměříme naši pozornost hlavně na skutečnost samu a na konkrétní speciální studie, týkající se bezprostředně našeho předmětu. Jedním z buržoazních sociologů, kteří se dlouhou dobu zabývali zevrubným rozбором veřejného mínění, je W. Bauer. Tento sociolog také uvádí,¹ že první, kdo se táže na vznik veřejného mínění, je Fr. J. v. Hendrich. Hendrich tuto otázku zodpovídá v tom smyslu, že vznik veřejného mínění je možno vysvětlit ze spojení zájmů společenských a individuálních. Do doby buržoazních revolucí spadá, lze říci, počátek první etapy bádání buržoazních sociologů o veřejném mínění. Tato etapa je formálně charakterizována snahou po vymezení pojmu veřejného mínění. Ovšem i někteří buržoazní sociologové pozdější jsou takto zaměřeni. Patří k nim zejména Fr. v. Holtzendorff, Bryce, Bluntschli, F. Tönnies, W. Bauer, A. L. Lowell, W. Lippmann a jiní.² V současné době se zájem buržoazní sociologie soustřeďuje převážně na konkrétní, empirický výzkum jednotlivých projevů veřejného mínění a vyhýbá se všem obecným závěrům, které by mohly odhalit charakter veřejného mínění a zákonitosti jeho tvorby. Tato současná, to jest druhá etapa ve vývoji buržoazního sociologického zkoumání veřejného mínění, vykazující zjevné znaky úpadku teoretického myšlení, je nutným důsledkem soudobého stavu konfliktu mezi výrobními silami a charakterem výrobních vztahů v kapitalistických zemích, projevem všeobecné krize kapitalismu. Z tohoto důvodu je zcela přirozené, že nám při teoretickém rozboru pojmu veřejného mínění mohou pomoci, ovšem jen ve velmi omezené míře a po kritickém zhodnocení, pouze některé výsledky bádání představitelů prvního směru.

Uvedené skutečnosti nemohou ovšem být vykládány tak, že bychom chtěli vycházet především z toho, co zanechala buržoazní sociologie. Hlavním teoretickým východiskem našeho zkoumání může být jedině věda o zákonech společenského vývoje — historický materialismus, zejména jeho vymezení vztahů mezi společenským vědomím a společenským bytím a mezi základnou a nadstavbou. Toliko historický materialismus nám skýtá skutečně vědecké metodologické východisko. Budeme se opírat i o stať sovětského autora A. K. Uledova³ „Veřejné mínění jako předmět sociologického výzkumu“, která je doposud jedinou marxistickou prací o veřejném mínění.

Hned úvodem našeho zkoumání bychom chtěli připomenout ještě jednu skutečnost. Vycházíme z dosti vysokého ocenění veřejného mínění, jelikož jsme se již mnohokrát přesvědčili — a s námi naprostá většina lidí na světě, že si veřejné mínění vynutilo kladnou změnu politiky vládnoucích vykořisťovatelských tříd, a také proto, že se veřejné mínění stává za socialismu velikou silou v boji s přežitky kapitalistické minulosti. Zároveň však, a to chceme zdůraznit a pokusíme se v dalším dokázat, se veřejné mínění může stát skutečnou silou jen ve spojení s jinými společenskými faktory a na základě určitých obecných předpokladů. a samo o sobě není ani všemocné ani rozhodující.

Naše stať si nečiní nárok na úplné vyřešení problémů podstaty, tvorby a funkcí veřejného mínění. Namnoze půjde jen o to, naznačit cestu řešení, resp. otevřít otázky, které nebyly dosud vytyčeny.

*

Nemíníme naší stati dát charakter definující studie, přesto však bude nutné, abychom si ještě předtím, než se budeme věnovat konkrétním problémům tvorby a funkcí veřejného mínění, ujasnili jeho nejzákladnější znaky. Vyjdeme ze skutečnosti, že veřejné mínění je jistým druhem mínění. To znamená, že znaky, příznačné pro mínění vůbec, se budou vztahovat i na mínění veřejné.

Mínění je specifická forma myšlení, která je charakterizována značnou účastí citů a vůle a dále tím, že z valné části vychází z konkrétní, smyslově vnímatelné skutečnosti, vztahuje se k ní a buduje na ní; přitom může, ale nemusí být založeno na jistotě o objektivní správnosti.

Veřejné mínění se vyznačuje dalšími specifickými znaky. Je to — jak už sám termín naznačuje — předně mínění veřejnosti. Vzniká proto i otázka, co veřejností rozumíme. Jak jsme uvedli již při sledování vzniku termínu „veřejné mínění“, začíná se pojem veřejnosti obecně uplatňovat ve významu, v kterém jej dnes používáme, až v souvislosti se vznikem kapitalismu. Označoval onu část společnosti, která se nepodílela přímo na politickém dění a která se nemohla prakticky účastnit politického řízení státu. Za socialismu tato přehrada mizí a těžiště se přenáší na pole subjektivních činitelů. Kdokoli z členů společnosti má všechny objektivní předpoklady podílet se na řízení společenských záležitostí.

Veřejné mínění je dále charakterizováno tím, že hodnotí důležité, společensky závažné skutečnosti a posuzuje jevy, které se často přímo bytostně dotýkají veřejnosti. Protože je veřejnost početně absolutně převládající částí společnosti a rozhodující složkou této části je lid, vyjadřuje veřejné mínění obvykle potřeby a přání lidu a jeho cílem bývá většinou zajišťování, prosazování či obhajoba těchto potřeb.

V nesocialistických společnostech vyjadřuje veřejné mínění názor určité části společnosti, nikoli společnosti celé. Je to podmíněno tím, že veřejné mínění je spojeno s třídní podstatou společnosti, že v třídní společnosti má třídní ráz. Neznamená to ovšem, že jde o mínění jediné třídy. Ve většině případů tomu tak není. Tak, jak je charakterizován vývoj antagonistických společensko-ekonomických formací bojem dvou základních společenských tříd, tak se i v názorech projevují dvě základní tendence, veřejné mínění jako mínění podmaněných tříd a oficiální mínění jako názor vládnoucí třídy. Oba tyto základní proudy v nazírání na společenské otázky tvoří protiklad, avšak do jisté míry i jednotu. Vnitřní pouta této relativní jednoty jsou dána objektivní situací, stavem výrobních vztahů. Tato objektivní situace určuje charakter jednoty zkoumaných jevů, způsob jejich organizovanosti. Organizovanost tvoří proto další důležitý prvek veřejného mínění.

Srovnejme to, jak jsme se pokusili vymezit znaky veřejného mínění s definicí veřejného mínění, kterou podává A. K. Uledov. Uledov píše: „V nejobecnější formě je možno veřejné mínění určit jako mínění, ve kterém se odráží hodnocení jistých jevů společenského života a vztah lidí k těmto jevům. Specifičnost názorů, tvořících veřejné mínění, je v tom, že vždy hodnotí fakta, boj probíhající ve spo-

lečnosti, činnost určitých lidí“.⁴ Naše názory se zjevně v mnohém shodují s Uledovovými. Podle našeho názoru nevystihuje však jeho definice všechny podstatné momenty veřejného mínění. Hovoří o mínění lidí vůbec; to by mohlo a nakonec i muselo vést k domněnce, že se veřejné mínění pojí k libovolné části společnosti, a o tom právě pochybujeme, jak je zřejmé z našeho dosavadního výkladu. Tolik k otázce podstatných znaků veřejného mínění a k problému jeho definice.

*

Vznik veřejného mínění, jakož i vznik všech společenských jevů, je vázán na jisté historické podmínky, na objektivní předpoklady. Jelikož je vznik veřejného mínění vázán na vznik veřejnosti, jak jsme již dříve uvedli, a jelikož buržoazní sociologie vychází jako ze samozřejmého předpokladu z faktu, že prý veřejnost obecně a právně uznaná vzniká až se vznikem kapitalismu, vyjdeme při našem rozboru z kritického zkoumání těchto tvrzení. Kritického z toho důvodu, že při rozboru společenských otázek se nemůže žádný z teoretiků vyhnout třídnímu hodnocení a i stanovisko „nejobjektivnějších“ buržoazních sociologů bude v samém svém základě třídně podmíněno. Protože jde o vykořisťovatelské třídy, odsouzené k historickému zániku, vede tato třídní podmíněnost k subjektivnímu, nevědeckému hodnocení společenských jevů. Slova buržoazních sociologů se proto budou nutně rozcházet s objektivní skutečností. Historický materialismus dokazuje, že slovo a čin, teorie a praxe jednotlivých společenských tříd nejsou vždy v jednotě s objektivní tendencí společenského vývoje, ale naopak, vyjma ideologii dělnické třídy, jsou ideologie všech dosud vládnoucích tříd falešným, pokrouceným a nesprávným odrazem této tendence a jsou v rozporu s ní.

Uzná-li či neuzná některá ze společenských tříd určitý fakt za existující, není to ještě samo o sobě kritériem toho, že tento fakt objektivně existuje nebo neexistuje. Přesto, že vládnoucí třídy v průběhu existence všech třídních společensko-ekonomických formací neuznávaly a neuznávají někdy fakticky i právně, jindy fakticky, lid za skutečně lidsky plnoprávný, a podceňovaly i popíraly jeho úlohu ve společenském dění, existovalo na všech stupních historického vývoje mínění lidu, vykonávalo značný vliv na průběh dějinných událostí. Lid sám nadto byl a bude vždy rozhodující složkou každé společnosti a tvůrcem dějin. Přiznání existence veřejného mínění nezávisí na tom, zda vládnoucí třídy uznávají lid či nikoliv. Vládnoucí třídy obvykle vůbec nechtěly brát v úvahu lid a popíraly dokonce někdy jeho existenci jako společenského činitele. Přesto však je veřejné mínění vždy převážně míněním lidu a existovalo vždy stejně, jako vždy existovaly pracující třídy. A toto mínění je především veřejným míněním.

Avšak bylo a je výsadou hospodářsky vládnoucích vykořisťovatelských tříd, že mohou uplatňovat a prosazovat svoji nadvládu i v oblasti společenské nadstavby a mohly a mohou zatím ještě vydávat své mínění za rozhodující a nepřipustit, využívající násilných i nenásilných prostředků, alespoň oficiálně, mínění, která by odporovala jejím zájmům. Tento postup vládnoucích tříd je koneckonců dán jejich místem ve společenském způsobu výroby, jejich hospodářskou a politickou mocí. I mínění utlačovaných tříd se utvářelo na základě jejich — arci právě opačném — postavení v jistém systému společenské výroby a právě zde je také nutno hledat příčiny utváření veřejného mínění.

Při zkoumání vzniku veřejného mínění musíme tedy především sledovat vnitřní zákonitosti společenského vývoje, ekonomiku. V závislosti na těchto pod-

mínkách nutno chápat a brát v úvahu i příčiny, tkvící v ideologické nadstavbě společnosti. Nelze ovšem tvrdit, že by vládnoucí třídy absolutně popíraly úlohu lidu — zejména s ohledem na jeho výrobní činnost — a že by si neuvědomovaly, že si hospodářskou nadvládu udrží jen pomocí všeobecného násilí a klamu, jehož součástí je i jejich ideologické působení a boj o získání veřejného mínění. Tuto skutečnost pozorujeme i na tom, že se veřejné mínění vyvíjí nikoli přímočaře, ale velmi složitou cestou, ve které se nám také zčásti projevuje celkový stav boje a postavení jednotlivých společenských tříd. Souvislost veřejného mínění s ekonomickou základnou společnosti se uskutečňuje přes celou řadu mezičlánků a vzájemné vztahy jsou tak složité, že nejednou poskytují možnost pro nesprávný výklad podstaty veřejného mínění. K zdánlivě správným teoriím o vzniku veřejného mínění patří teorie onoho druhu, jakou hlásá již citovaný J. Hendrich. Základem výkladu našeho jevu je podle nich zájem. Podíváme-li se však blíže na tyto teorie vidíme, že nám kategorie zájmu nic nevysvětlí, protože chybí zdůvodnění, které by nám odhalilo vznikání různých zájmů i možnosti jejich realizace, tj. třídní podstatu zájmů. A úkolem společenské vědy je právě odhalení těchto příčin. Proto také nemají tyto teorie nic společného s vědeckým pojetím společenského vývoje a mohou v současné době sloužit výlučně silám protipokrokovým. Zájmy lidí i možnosti jejich uskutečňování jsou dány charakterem společenského způsobu výroby.

Jde ovšem o zájmy širokého množství lidí, nikoli o zájmy několika málo jednotlivců. Uvedli jsme již, že světové veřejné mínění se dnes soustřeďuje na zachování míru. To je obecná základna současného světového veřejného mínění, na jejímž podkladě vznikají jednotlivé jeho projevy, jakým byl např. v nedávné minulosti boj světové pokrokové veřejnosti za svobodu Manolise Glezose a jeho druhů. V třicátých letech byl základnou světového veřejného mínění boj proti fašismu, který pronikl do světového veřejného mínění mimo jiné např. v podobě známého procesu J. Dimitrova atd. Již z těchto několika příkladů vidíme, že se na utváření veřejného mínění podílejí jen jevy důležité, takové, které přesahují rámeček zájmu jednotlivých osob.

Těmito okolnostmi si také vysvětlíme, proč se veřejné mínění stává součástí celkového politického zápolení. Vždyť jeho náplní jsou právě obecné společenské problémy, to znamená ty otázky, které dostávají politický charakter. Určité konkrétní jevy, které se stanou ústředním motivem veřejného mínění, nemusí se však jevit jakožto bezprostředně politické. Do veřejného mínění pronikají však tyto jevy ne hlavně s ohledem na jejich vnější tvářnost, ale na prvním místě pro své společenské důsledky. Tím je také dáno, že je podstata těchto jevů nakonec přece jen politická.

Všimněme si nejdříve problému, jak chápeme živelné pronikání určitých jevů do oblasti veřejného mínění. Za prvé je zde zahrnut obecný protiklad živelného, ale zároveň vědomého jednání jednotlivých společenských tříd v předsocialistických společensko-ekonomických formacích a zákonitého průběhu dějin, a za druhé pak živelný, co do své formy nahodilý vznik jevů, které však vyjadřují obecnou zákonitost. Tato druhá stránka platí pro každou z epoch lidských dějin, prvá pak jen pro společnosti, ve kterých si lidé neuvědomují podstatu průběhu společenského dění a ve kterých není možno tuto znalost uplatnit k prospěchu společnosti.

Veřejné mínění se tedy jeví jako jedna z forem probojování společenského vývoje, probíhajícího podle objektivních zákonitostí, jehož podstata je dána

existujícími výrobními vztahy. Posuzujeme-li tuto formu všeobecného třídního boje v relativní samostatnosti, pak je její hybnou silou rozpor mezi oficiálním míněním a míněním veřejným, mezi ideologií třídy vládnoucí a tříd podmaněných, pokud jde o antagonistické společenské formace. Mimo základní rozpor, který je podstatný a příznačný pro tyto společnosti, může dočasně a za jistých podmínek, zejména v prvním období právě vzniklé společenské formace, existovat shoda mezi těmito míněními. Určitá dočasná shoda může existovat výjimečně i za jiných okolností, jako tomu bylo např. při vzniku fašismu v Německu, kdy se vládnoucím vrstvám podařilo za pomoci sociální a nacionální demagogie oklamat i část pracujících.

Je zřejmé, že spontánně dané příčiny třídního boje nevylučují záměrný, organizovaný jeho charakter. I ve veřejném mínění se tento prvek projevuje, ani ono nevylučuje jistou organizovanost, danou právě vědomým sledováním určitých cílů a přípravou podmínek pro jejich dosažení, jakož i tím, že veřejné mínění sleduje obecně společenské děje. Vědomé jednání, příprava i řízení určité akce mohou vznikat jak na základě živelného průběhu a působení objektivních zákonitostí, tak na základě jejich poznání a uvědomělého využití. Jen idealistické pojetí dějin si vymýšlí přímkou hranici mezi živelností a vědomou činností. Tato hranice neexistuje: tento výklad dějin tedy pomáhá ideologicky zastřít podstatu vykořisťovatelských systémů.

Rozdílné zdroje organizovanosti veřejného mínění ovlivní nesporně stupeň organizovanosti a tím i společenský účín celého veřejného mínění, jakož i jeho podstatu. Pokusíme se o objasnění naší teze na případě socialistické společnosti. Jejím základem je společenské vlastnictví výrobních prostředků. Následkem toho mohou v této společnosti existovat jen třídy a rozpory neantagonistického charakteru. Tato základna je zase podkladem morálněpolitické jednoty lidu, a to je zdroj jednotného veřejného mínění. Jeho teoretickou bází je vědecká ideologie. Veřejné mínění jako mínění pracujících vrstev vykazuje i v antagonistických společensko-ekonomických formacích zřetelnou tendenci k jednotnosti. Jelikož však zde vzniká veřejné mínění spontánně a nejsou tu známy zákony společenského vývoje, je jeho utváření vystaveno náhodě; vládnoucí třídy ho mohou dočasně zneužít tím, že je zaměří na vedlejší okolnosti. Mínění lidu nemusí být v každém jednotlivém případě ve shodě s jeho základními potřebami. Vždyť V. I. Lenin nejednou zdůraznil, že se v hnutí mas projevuje živelnost a že se vzrůstem živelného hnutí mas vzniká požadavek rychlého růstu uvědomělosti, nemá-li být hnutí lidu vystaveno nahodilostem. Živelné hnutí vytváří nebezpečí pro zajištění skutečných zájmů lidu, jelikož touto cestou může lid dospět jen k prvnímu stupni uvědomělosti, k tzv. trade-unionistickému chápání svých potřeb. Vládnoucí třídy buržoazní společnosti zneužívají této skutečnosti v boji proti lidu.

Proti této organizované protilidové činnosti vykořisťovatelů musí nastoupit organizovaný boj lidu, jeho jednota. Má-li tato jednota být pevná, musí se zakládat na jednotě ideologické, na pevných základech marxismu-leninismu. V před-socialistických formacích lid tuto důležitou zbraň nemá, za kapitalismu ji dělnická třída již získává, ale jen cestou urputného boje s oficiální ideologií vykořisťovatelů. Teprve za socialismu jsou vytvořeny všechny předpoklady pro mohutný rozmach uvědomělosti lidu. Tyto skutečnosti ovlivňují podstatnou měrou tvorbu veřejného mínění a vedou k tomu, že mezi veřejným míněním za socialismu a v před-socialistických společenských formacích existuje tedy podstatný, kvalitativní rozdíl.

Zásadní jednota ve veřejném mínění socialistické společnosti nevyklučuje však určité rozdíly v rámci této jednoty tak, jako nevyklučuje ani jednota v ekonomickém postavení určité rozdíly v tomto postavení. Ani za socialismu nedosahují zpočátku všichni pracující např. stejného stupně uvědomělosti, která má pro utváření veřejného mínění nesmírný význam. Čím vyšší bude uvědomělost, tím více bude odpovídat objektivnímu stavu věcí, tím pevnější bude veřejné mínění a o to více může proto napomáhat společenskému vývoji. Podíl pracujících tříd a jednotlivých skupin uvnitř těchto tříd na utváření veřejného mínění, jakož i účinnost veřejného mínění jako nástroje boje za pokrok budou proto různé podle dosaženého stupně uvědomělosti. Z tohoto hlediska je zcela přirozené, že komunistické strany jsou uznávány jako inspirátorky úspěchů dělnického hnutí a všech vítězství pracujících. Rozdíly ve stupni uvědomělosti jsou sice založeny na určitých objektivních podmínkách, jsou však relativní, jelikož příčiny těchto rozdílů tkví převážně přece jen v subjektivních momentech. U nás záleží předně na jednotlivci a na jeho znalostech, zda se zařadí mezi přední bojovníky za pokrok. Dnes jsou dány všechny základní objektivní podmínky pro přechod všech pracujících mezi přední zastánce pravdy.

Objektivní a subjektivní podmínky pro dosažení tohoto stupně připravuje strana, vedoucí oddíl pracujících. Jejím cílem je za kapitalismu příprava revoluční situace, za socialismu pak příprava revolučních změn v ekonomice. Pokud jde o veřejné mínění, je mu v této epoše třeba vtisknout uvědomělý charakter, zaměřovat pozornost veřejnosti na nejožehavější otázky společenského života. Takový cíl může strana plnit proto, že je vyzbrojena vědeckou teorií a že vyjadřuje vůli pracujících mas. Strana nevytýčuje nikdy jiné cíle než právě tyto, a v tom je také zdroj její nepřemožitelnosti. Náš názor nemá samozřejmě nic společného s názory buržoazních sociologů,⁵ kteří tvrdí, že veřejné mínění tvoří ne početní, ale efektivní většina, čímž míní většinu členů společnosti aktivně se podílejících na politickém dění. Takováto „většina“ nemůže tvořit veřejné mínění. Může mu dát sice formu, ale vytvořit základ skutečného veřejného mínění se jí nikdy nemůže podařit. Může vytvořit nanejvýš určitou iluzi takového mínění (a to jedině oklamáním mas), ale to je také vše. Podobné klamné veřejné mínění vytváří dnes vládnoucí třída kapitalistické společnosti, aby vzbudila zdání, že svou politikou sleduje obecně prospěšné cíle. Veřejné mínění není však totožné s oficiálním názorem buržoazie, případně s jednou izolovaně vzatou akcí, nýbrž veřejné mínění je mínění lidu v průběhu celé etapy třídního boje.

Za socialismu je situace zásadně odlišná. Vládnoucí třídou je dělnická třída, pracující lid. Tím je určeno, že zde nemůže existovat podstatný rozpor mezi oficiálním názorem a veřejným míněním. Zákonitá je zásadní jednota, rozdíly jsou projevem druhořadých okolností. Je to umožněno socialistickou základnou, plánovitým rozvojem společnosti, řídicí a organizující činností komunistické strany.

Řekli jsme už, že se ve veřejném mínění projevuje prvek organizovanosti. Větší nebo menší míra organizovanosti závisí na podmínkách, z nichž nejpodstatnější jsme rovněž již uvedli. Veřejné mínění je svého druhu jednotným, zorganizovaným, uspořádaným celkem. Musíme po pravdě konstatovat, že již starší buržoazní sociologové vcelku správně vyušili prvek organizovanosti ve veřejném mínění.⁶ Nikdy se však nepokusili odhalit materiální předpoklady tohoto prvku a v zásadě vždy popírali možnost cílevědomého rozvoje veřejného mínění, jelikož upírali lidu každou schopnost samostatného tvůrčího činu. Orga-

nizovanost veřejného mínění neznamená, že by veřejné mínění bylo jednolitým, absolutně jednotným celkem. Vždyť ani lid jako jeho základ takový celek dosud netvoří. Rozdíly uvnitř lidu se musí odrazit ve veřejném mínění a v určitém jeho pohybu. I v rámci veřejného mínění musíme proto rozlišovat jednotlivosti různé úrovně. Nemůže nás přitom mýlit, že mnozí z buržoazních sociologů⁷ o významu ekonomických zájmů a politických organizací při tvorbě veřejného mínění nepochybují, přesto však nevidí zdroje, z nichž jsou zájmy vyvolávány a popírají nakonec i samu možnost poznání těchto zdrojů, a to někdy přímo, jindy maskovaně. Kdyby ideologové buržoazie mohli ke zkoumání společenských jevů přistupovat skutečně objektivně, jak vždy tvrdí, pak by již dávno přišli k závěru, že mínění veřejnosti je na straně pokroku a ve svých důsledcích na straně socialismu a že jen násilí buržoazního státu spolu s ideologickým klamem prodlužuje existenci společnosti odsouzené k zániku. Tyto snahy buržoazie se zatím mohou dařit také proto, že zakazuje činnost předního oddílu pracujících, komunistické strany a že využívá odpadlíků dělnického hnutí z řad sociální demokracie. Bez organizace si pracující lid vydobývá ústupky krok za krokem jen s nesmírnými potížemi, bez organizovaného veřejného mínění se myšlenka pokroku uskuteční stěží, neboť v takovém případě veřejné mínění podléhá dočasné ideologickému násilí vykořisťovatelů. Vzpomeňme si jen, jak těžko získával lid Indie národní svobodu, kolik životů museli kyperští vlastenci obětovat při svém boji za svobodu, jakého hrubého násilí používá francouzská buržoazie vůči alžírskému lidu, jak se řecká buržoazie zachovala k národním hrdinům, jak se staví západoněmecká buržoazie ke komunistům, k těm, kteří svými životy vykoupení možnost dalšího života. Vidíme, že bez největší koncentrace lidových sil (která zahrnuje nutnost cílevědomého konání) myšlenka pokroku se nemůže prosadit. A právě proto věnují komunisté tolik péče organizaci, jejímu zdokonalování od počátku, jak dokazuje např. dílo V. I. Lenina Krok vpřed, dva kroky vzad.

Není správné tvrzení, které obvykle slýcháváme o veřejném mínění od buržoazních teoretiků. Jeho podstata je v tom, že veřejné mínění je nižším druhem myšlení a že může nanejvýš pravdu vytušit, ne však proniknout racionálně k její podstatě. I veřejné mínění může, za určitých podmínek ovšem, být vědecky podloženým míněním, a bývá i v jiných případech (a to nejednou) v hlavních rysech správným odrazem pokrokové tendence společenského vývoje. Nás názory ideologů vykořisťovatelských tříd nemohou udivovat. Jsou spojeny s celkovým postavením těchto tříd. Veřejné mínění je míněním lidu (v zásadě) a ten je podle vykořisťovatelů a jejich teoretiků⁸ v zajetí přeludů, nemyslí kriticky a nemůže prý proniknout k podstatě jevů. Jeho myšlení se prý vyznačuje zájmovostí a je ovlivněno převážně city.

Teoretická podstata těchto názorů tkví v odtrhování racionálního stupně poznání od živého nazírání, praktický základ tkví v třídní struktuře společnosti. Je ovšem pravda, že se na utváření veřejného mínění podílí zvláštní měrou živé nazírání, poněvadž bezprostředním podnětem, který představuje určitou etapu ve vývoji veřejného mínění, bývá zjevný fakt, určitá konkrétní skutečnost.

Vztah jedinečného a obecného má však ve veřejném mínění své specifické rysy. Náplň veřejného mínění se oživuje a utváří na základě jedinečných, konkrétních skutečností. Následkem toho má zvláštní roli citový postoj, neboť na city působí jednotlivý fakt bezprostředně a intenzivně. Ani to, že se veřejné mínění po vítězství socialismu organizuje na vědeckém podkladě, na základě znalosti podstaty jednotlivých jevů, což má nesporně zásadní význam, neopravňuje nás

k podceňování role citů při vzniku veřejného mínění. U nás je tato tendence nebezpečnější než její opak. Je to dáno faktem, že v době, kdy nebyly známy zákony společenského vývoje, řídili se lidé při hodnocení společenských jevů převážně city a že také vykořisťovatelské třídy zneužívají lidských citů, protože jim nakonec ani jiná zbraň nezbyvá, neboť racionálně ospravedlnit existenci vykořisťování nemohou.

Velký vliv konkrétních jevů při tvorbě veřejného mínění je vysvětlitelný z jejich obsahové bohatosti. V konkrétním případě se jeho vystižení projevuje obecně v celé všeobecné souvislosti, se všemi prvky, podstatnými i nepodstatnými, hlavními i vedlejšími. Proto působí takový jev v první fázi poznání mnohem více než hluboká teoretická analýza, oproštěná od všech vedlejších a nahodilých momentů. V konkrétním jevu se zrcadlí život celé řady lidí zcela zjevně a názorně. Proto jsou také období revolučních bojů nejlepší školou revolucionářů a mají nesrovnatelně větší význam pro zvyšování uvědomělosti než dlouhodobé teoretické studium. Činnost akce je i z tohoto hlediska vždy rozhodujícím článkem revoluční práce. Teorie je článkem druhotným, odvozeným; jejím zdrojem je život a životu teorie také slouží, ukazujíc jeho podstatné stránky. Je předpokladem pro schopnost odlišení důležitého od nedůležitého a může jím být jen proto, že je spojena se životem.

Konkrétní jev je pro vznik veřejného mínění tak důležitý také proto, že ukazuje plasticky každému z členů společnosti, jak se může obecně projevit ve vztahu k jeho individuálnímu životu, a dokumentuje tento fakt zcela jednoznačně. Připomeňme si v této souvislosti takový otřesný fakt, jakým byla nesporná srážka u Duchovského viaduktu, a uvědomíme si, jak vskutku mohutně přispěla k vzrůstu uvědomělosti pracujících, neboť dokázala názorným způsobem, co to je buržoazní svoboda a rovnost. Podobný význam má každá stávková akce za kapitalismu, každá demonstrace i manifestace.

City nelze z procesu tvorby společenských jevů a tím i veřejného mínění vyloučit také proto, že jde o společenské jevy, o jevy, které se dotýkají přímo každého člověka a ovlivňují základy samotné jeho existence. A málokdo z lidí je lhostejný ke svému vlastnímu životu. Teorie, která se bez zaujetí, lhostejně zabývá společenskými jevy, svědčí o tom, že teoretik, který ji vytváří, sleduje egoistické cíle, usiluje o vlastní klid a pohodlí, spokojuje se se stávajícími pořádky. V důsledcích to znamená, že se pokouší vytvořit před lidem přehradu a znemožnit mu tak cestu vpřed, k stále lepšímu životu. Teorie musí uchvátit mysl člověka; může tak učinit jedině tehdy, když se člověk na konkrétních jevech přesvědčí o její správnosti, když její správnost „pocítí“. A jen taková teorie se stává ohromnou přetvářející silou, nutí nás, abychom se nedali vést jen city.

I v procesu tvorby veřejného mínění má teorie své místo. Hlubokou znalost samé podstaty věci nám poskytuje jedině ona. Poddáme-li se pouze citům, znevažujeme to vidět zároveň i budoucnost, zastihujeme perspektivitu, konečné cíle. Spoléháme-li výlučně na city, můžeme ulpět na vedlejších stránkách jevu a vytvořit si převrácenou představu o souvislosti jednotlivých jevů. V dějinách socialismu se tato tendence projevila např. ve formě křesťanského komunismu. Výlučné podléhání citům může vyvolat nesprávné veřejné mínění o konkrétním jevu a může působit proti skutečným zájmům lidu, aniž si lid ovšem tuto skutečnost v daném okamžiku uvědomuje.

I v této otázce jsou naše závěry protikladné závěrům, ke kterým dospěla buržoazní sociologie.⁹ Velký podíl citů při utváření veřejného mínění, souvisící

s úlohou konkrétních jevů v tomto procesu, sám o sobě ovšem neznamená, že by muselo jít vždy o mínění velmi neurčité, nejasné, ve své podstatě subjektivní. Ani tvrzení buržoazních sociologů, které vychází z uvedených skutečností, že totiž teprve jednotlivec dává veřejnému mínění vlastní obsah, není správné. Nesprávnost je z logického hlediska dána nepochopením vztahu konkrétního a abstraktního, jedinečného a obecného. Veřejné mínění se ve svém celku vztahuje vždy k jedné ze stránek konkrétního jevu. Že však jedinec vidí kromě této obecné stránky i všechny ostatní, že vztahuje i tyto jednotlivé stránky ke svému vlastnímu životu, nikterak neznamená, že by obecný směr veřejného mínění byl neurčitý a že by i veřejné mínění jako celek bylo neurčitým souborem jednotlivých názorů.

Pokusíme se objasnit tyto vztahy na příkladu ze současného života. Náš národ jako celek je proti remilitarisaci západního Německa. Zkušenosti z nedávné i vzdálenější minulosti vyvolaly toto naše jednotné stanovisko. Mimo obecný důvod, že totiž jde o ohrožení národa jako celku, je tento postoj motivován u jednotlivců ještě dalšími specifickými důvody. Toto individuální naplňování obecného směru veřejného mínění ztotožňují buržoazní sociologové s otázkou úlohy vůle při tvorbě veřejného mínění. Jde zase o tutéž snahu ukázat veřejné mínění jako subjektivně určené a obecně vlastně neurčité, snahu potlačit jev, který z důvodů právě uvedených nemá zasahovat podstatnou měrou do společenského dění, poukazem na to, že v něm prý převládá fantazie a podobné nevystižitelné vlivy. Je to pokus bagatelizovat veřejné mínění, zakrývat fakt, že se v něm v zásadě a v převážné většině případů projevuje vůle lidu.

Ve veřejném mínění vystupuje vždy jedna základní myšlenka, která obráží právě probíhající boj ve společnosti, a to z hlediska prání lidu. Když přijmeme tento názor, přicházíme zdánlivě k závěru, že ve vývoji veřejného mínění existuje neustálý pohyb od jednoho jevu k druhému, od jedné myšlenky k myšlence druhé, jež navzájem spolu nesouvisí. Není tomu tak. Vedle této neustálé změny v konkrétním obsahu veřejného mínění je tu i souvislost jednotlivých jevů. Mimo různosti v konkrétním obsahu veřejného mínění zůstává jeho podstata zachována po celé historické období a ovlivňuje vznik všech jednotlivých jevů. Všechny krize z nadvýroby, imperialistické války jsou vyvolány základnou kapitalistické společnosti a k ní se všechna jednotlivá mínění vztahují.

*

Zkoumání zákonitostí tvorby veřejného mínění ukazuje, že veřejné mínění je velmi důležitý společenský jev, který ovlivňuje značnou mírou společenský vývoj. Prvním projevem tohoto působení je vliv, který veřejné mínění vykonává na jednotlivce. Veřejné mínění, které bývá míněním lidu, může na základě této své podstaty tvořit velikou ideologickou oporu pracujících jako celku i všech jednotlivých členů tohoto velikého kolektivu.

Vzájemné působení kolektivu a jednotlivce je podmíněno historickou situací, různí se podle této situace. Zvláště podstatný je tento rozdíl ve společnostech vykořisťovatelských a za socialismu. Znalost zákonů společenského vývoje spolu se skutečností, že dělnická třída má v rukou politickou moc, je základem toho, že společnost nejde za svým cílem živelně, ale dovede všechno své konkrétní jednání zaměřit k obecnému cíli, jemu je podřídí, to jest dovede jednat cílevědomě. Za této situace se stává základním úkolem kolektivu podpora všeho,

co napomáhá budování komunismu. Projevem této pomoci je socialistické sou-
těžení. Jeho smyslem je pomoci zaostávajícím a zajistit všeobecný pokrok. Plnění
tohoto cíle je podmíněno vzájemnou pomocí soutěžících, pomocí, kterou poskytuje
kolektiv jednotlivci tím, že podporuje rozvoj kladných a potlačuje záporné rysy
jednotlivce, a to mimo jiné právě i správným veřejným míněním, které působí
jako morální tlak.

Nejen socialistické soutěžení, ale všechny formy masověpolitické práce jsou
prakticky projevem péče kolektivu o jednotlivce. Nemůžeme se ovšem s ohledem
na charakter našeho článku zabývat tímto zajímavým a důležitým problémem
podrobně. Síla socialistického kolektivu se stává nejpevnější oporou každého
jednotlivce, a to oporou jak ideologickou, tak materiální. Síla socialistického
člověka se tak násobí silou celého kolektivu. Proto se zcela zákonitě v dějinách
dělnického hnutí objevuje nespčet hrdinů, obětavých pracovníků, z nichž nej-
přednější, jako např. J. Fučík, nikdy nevyumizí z naší paměti.

Kam vede jednotlivce osamocenosť, ukazují nejlépe příklady příslušníků vlád-
noucích vykořisťovatelských tříd. V důsledku existence soukromého vlastnictví
jsou zbořeny všechny hráze, které by mohly přimět jednotlivce, aby dbal zájmů
celku. V takových společenských formacích vládne anarchie, člověk je člověku
vlkem, prostředkem vlastního obohacení. Touha po zisku, forma projevu zákoni-
tostí kapitalistické společnosti, nezastavuje se v pravém slova smyslu před ničím.
Bezohledné vykořisťování pracujících vlastní země, ničení slabších konkurentů,
boj proti pracujícím jiných zemí, projevující se jako války atd., to je skutečný
obsah tolik vychvalovaného hesla kapitalismu „schopní vpřed“.

Mimo buržoazní morálku existuje ovšem i za kapitalismu již morálka dělnické
třídy. I když dělnická třída nemá v rukou moc a nemůže proto zabránit objek-
tivně vyvolaným zruďným projevům kapitalismu, přece jen dokáže pracující
masy, vyzbrojené vědeckou teorií o společnosti, čelit některým jeho jiným pro-
jevům a hlavně jsou již s to vést proti němu rozhodný boj, který nakonec vy-
ústuje ve vítěznou socialistickou revoluci. Jednota, jednotný kolektiv pracujícího
lidu jsou základní předpoklady vítězství.

Působení kolektivu na jednotlivce se projevuje v obecné podobě jako určitá
forma mravního tlaku. Toto působení se uplatňuje mimo jiné i prostřednictvím
veřejného mínění. I ono se projevuje jako tlak. Tento tlak má však své zvlášť-
nosti. V prvé řadě musíme říci, že nejde o tlak, který se vymyká subjektivní
kontrolě. Jednotlivec není vydán na milost i nemilost vlivu okolí, to znamená
i tlaku veřejného mínění, řídí se při svém jednání rozumem a je proto zcela
přirozeně za své konání zodpovědný. Jednou ze zvláštností tlaku, který veřejné
mínění vykonává, je skutečnost, že jeho zdrojem je lid. Je tomu právě naopak,
než tvrdí teoretikové vykořisťovatelských tříd. Jejich strach před veřejným míně-
ním jde tak daleko, že ve své zaslíbenosti ztotožňují veřejné mínění se strašnou
bytotí, která vše ničí, když jednou nabyla velké síly (na druhé straně se však
právě z těchto důvodů snaží získat veřejné mínění — oklamat lid). My ovšem
známe důvody, které je k takovému překrucování skutečnosti vedou. Veřejné
mínění je jednou z překážek, která brání v uskutečňování egoistických zájmů
reakčních tříd a pomáhá připravovat konec jejich panství.

Tlak vykonávaný veřejným míněním má zřejmě své specifické znaky. Jeho
vysvětlení nám umožňuje správná představa o pojmu svobody, která navazuje
dialekticky na pojem tlaku. My chápeme svobodu v podstatě jako poznanou
nutnost a činnost ve směru této poznané nutnosti. Svobodně tedy jedná ten, kdo

jedná podle poznanych objektivních zákonů společenského vývoje. Tlak, kterým působí veřejné mínění za socialismu, není a nemůže proto být pro uvědomělé občany donucením, jelikož je jedním z výrazů objektivních zákonitostí, je stupněm k poznání těchto zákonitostí. Veřejné mínění může právě proto plnit funkci ideologické opory lidu, může se stát mohutným zdrojem kolektivní síly, která pomáhá budovat socialismus a komunismus. To je podstata tlaku veřejného mínění v socialistické společnosti.

Tlak, který veřejné mínění za socialismu vykonává, může být různě zaměřen. Z našeho rozboru vyplývá, že mohou existovat v zásadě tři směry tohoto tlaku. Za prvé je to tlak vykonávaný veřejným míněním na zbytky vykořisťovatelských tříd. Těmto třídám se jeví tento tlak nutně jako násilí. Za druhé je to forma tlaku, kterým se projevuje veřejné mínění ve vztahu k poctivě smýšlejícím pracujícím, kteří však ještě nechápou plně perspektivy společenského dění. Ti tlak veřejného mínění v převážné většině případů chápou jako pomoc, ale v určitých, zvláště složitých — a jak se říká — nepopulárních případech se může tento tlak jevit i jako donucení. Třetí formou je směr působení, který můžeme nazvat tlakem již jen v přeneseném slova smyslu. Jde o vliv, který vykonává veřejné mínění na neuvědomělejší část společnosti. Pro ni je veřejné mínění mohutným zdrojem vlastní síly, oni tvoří jádro veřejného mínění a dávají mu uvědomělý charakter.

Za kapitalismu se nemůže veřejné mínění svobodně projevovat a nemůže tak zcela plnit své mnohostranné funkce; zejména je omezoována jeho funkce směřující k vytváření podmínek skutečné svobody. Odpor vládnoucí třídy a jejího státního aparátu znemožňuje uplatnění vůle lidu, usiluje o její okleštění, o likvidaci skutečného veřejného mínění a vytvoření mínění protilidového. Činnost buržoazního státního aparátu vyvolává přirozeně odpor pracujícího lidu k „zákonným“ opatřením, zvláště ovšem těm, v nichž se zřetelně jeví jejich třídní podstata a nelidový charakter. V čele bojovníků jsou vždy komunisté a proto jsou právě oni vystaveni zběsilému násilí buržoazního státu, jsou proti nim vedeny procesy, činnost komunistické strany je zakazována a veřejné mínění je tak do jisté míry (strana pracuje ilegálně) zbaveno základního zdroje, který jediný mu může vtisknout uvědomělý charakter a nejvyšší stupeň organizovanosti. Ale ani nejostřejší útoky buržoazie nemohou zlomit vůli lidu, změnit jeho mínění v samém základě, přimět jej, aby považoval vykořisťování za spravedlivou a věčnou zásadu společenského života. Takové počínání vykořisťovatelů vyvolává tím urputnější a houževnatější odpor pracujících a odhaluje nespravedlivost těchto poměrů. A to i přesto, že se vykořisťování stalo do jisté míry již relativně „vžitou“ společenskou skutečností. Od zániku prvobytněpospolné společnosti až do socialistických revolucí existovaly jen společnosti, založené na soukromém vlastnictví výrobních prostředků. Vykořisťování má, mohli bychom skoro říci, svoji tradici a stalo se v důsledku toho i součástí zvyku, zanechalo nutně své stopy v psychice lidí. Z toho pak mohou vykořisťovatelé jistým způsobem opět těžit.

Otázky úlohy zvyků a tradic ve společenském dění zkoumal velmi pečlivě V. I. Lenin. Tato zkoumání vyústila v závěr, že se určité zvyky a tradice stávají i za socialismu jednou z nejsilnějších ideologických opor odumírajících tříd.¹⁰ Jsou to hlavně zvyky a tradice, vypěstované v lidech právě vykořisťovatelskými poměry, a to zejména tou jejich stránkou, která pěstovala v lidech sobectví, hrabivost a egoismus. Zdůrazňujeme zvláště, že jde jen o jistý druh zvyků. Jinak by mohla být zcela po právu vznesena námitka, že vznikaly i jiné zvyky a tradice, tradice odboje pracujících. Pracující lid se nikdy v průběhu dějin nesmířil

s podstatou třídních společensko-ekonomických formací. Stačí připomenout např. Spartakovo povstání, husitské revoluční hnutí, německé selské války atd. V lidu se tvořila i tradice odporu proti vykořisťování a všechny tyto boje byly velikou školou pracujících a staly se jednou z podmínek úspěšného boje proletariátu. Odpor pracujících byl po celé toto období vydáván oficiální společností za protiprávní jednání, za prohřešek proti společnosti vůbec, proti lidstvu jako celku a byl také tak stíhán. Vládnoucím názorem byl názor panující třídy a ten tvořil východisko každého hodnocení společenských jevů. Na druhé straně ovšem cítili pracující živelně, že pravda je na jejich straně, že není možné, aby takový stav byl přirozený a věčný, ale zároveň jim „celá společnost“, rozumějme její vládnoucí část, „dokazovala“, a to všemi prostředky, že pravdu nemají pracující, nýbrž vykořisťovatelé. A je snad možné, aby takové dlouhotrvající a hluboké působení nezanechalo svůj vliv i v psychice pracujících? Jistě ne! Určitý prvek nedůvěry ve vlastní schopnosti je toho zákonitým důsledkem.

Těmito zápornými vlivy jsou ovšem zasaženy nejvíce ty třídy a vrstvy společnosti, které zaujímají v určitém společenském způsobu výroby dvojaké postavení. Za kapitalismu jsou to řemeslníci, živnostníci, pracující rolníci, střední vrstva inteligence a i určitá skupina lidí vycházející z dělnické třídy a známá pod názvem „dělnická aristokracie“. V období přechodu od kapitalismu k socialismu jsou právě tyto vrstvy a skupiny největšími nositeli přežitků kapitalismu. Jen cílevědomou a usilovnou ideologickou a politickou prací lze postupně likvidovat objektivní i subjektivní faktory a převést i za pomoci veřejného mínění tyto vrstvy na cestu socialistického budování.

Zvyky a tradice mají tedy své místo v řetězu příčin ovlivňujících tvorbu veřejného mínění. Rozhodujícími činiteli však nejsou ani zvyky, ani tradice, nýbrž podmínky materiálního života společnosti a bezprostředně ovšem vzájemný poměr mezi jednotlivými společenskými třídami a jejich ideologií.

*

Zabývali jsme se dosti podrobně otázkou tlaku, který veřejné mínění vykonává, proto, že nám pochopení jeho podstaty usnadní i pochopení jednotlivých funkcí, které může veřejné mínění plnit. V otázce tlaku a některých obecných forem jeho projevu se často shodují i zastánci protikladných pojetí dějin. I když však existuje i taková shoda, rozdílnost pojetí se projeví tehdy, když se podíváme na otázku, jaké funkce např. buržoazní sociologie veřejnému mínění přisuzuje a které funkce ono fakticky plní. U buržoazních sociologů¹¹ vyúsťuje přiznání kladné formy tlaku v uznání tzv. funkce kontrolní.

Tak, jako se původně pojem veřejného mínění vztahoval skoro výlučně na politicko-právní formy vědomí, tak se veřejné mínění dodnes ve svých funkcích projevuje především jako faktor politický. Jestliže jsme zdůraznili, že buržoazní sociologové považují funkci kontrolní za jedinou podstatnou funkci a zužují tak roli veřejného mínění, pak jsme tím rozhodně nemínili popírat význam této funkce. Funkce kontrolní patří vskutku k základním funkcím veřejného mínění.

Funkce veřejného mínění nelze však redukovat jen na funkci kontrolní. Příčiny, proč tak činí buržoazní sociologové, spatřujeme v protikladnosti oficiálního a veřejného mínění za kapitalismu. Veřejným míněním je za kapitalismu především mínění lidu stojícího mimo vládní instituce. Mínění lidu má prý usměrňovat činnost zákonodárných i výkonných složek státního aparátu, provádět kon-

trolu jejich činnosti. Tyto funkce jsou formálně veřejnému mínění přiznány. Skutečnost je však poněkud jiná. Ani takto okleštěné chápání úloh veřejného mínění neodpovídá existujícím poměrům. I funkci kontrolní může veřejné mínění vykonávat jen v průběhu boje pracujících proti vládnoucí buržoazii. Tak např. pracující lid Francie nesouhlasí s koloniální politikou „své“ buržoazie, s válkou proti alžírskému lidu. Tento nesouhlas je panující třídě dobře znám; ona však přesto pokračuje ve své protilidové politice a ustupuje jen krůček za krůčkem, ovšem jen tehdy, když jí boj pracujících k tomu donutí, tzn. když jsou vytvořeny předpoklady pro vznik pokrokového veřejného mínění i v jednotlivých konkrétních projevech.

Kdyby mohlo veřejné mínění skutečně kontrolovat politiku buržoazie, pak by k takovým jevům nemohlo dojít. Netvrdíme tím ovšem, že by veřejné mínění neovlivňovalo politiku buržoazních vlád. Ale tento vliv se uskutečňuje nikoli pro přízeň, kterou poskytuje buržoazie lidu a veřejnému mínění, nýbrž v důsledku třídního boje. Úspěch tohoto boje je podmíněn, jak již bylo zdůvodněno, organizovaností veřejného mínění; existencí organizace, která by tento prvek mohla do veřejného mínění vnést. Touto organizací může být jedině komunistická strana.

Otázka, zda a za jakých podmínek je veřejné mínění zbaveno pout, znemožňujících jeho prosazení, je spjata bezprostředně s postavením dělnických a komunistických stran v různých zemích. Jestliže se za kapitalismu musí vůle lidu, vyjádřená veřejným míněním, prosazovat v boji s oficiálním názorem vládnoucí třídy a jen takto může provádět více nebo méně účinnou kontrolu veřejných opatření, pak se v důsledku jednoty oficiálního a veřejného mínění za socialismu musí změnit funkce veřejného mínění v samém svém základě.

Funkce kontrolní patří i za socialismu k základním funkcím veřejného mínění. Její obsah se však mění. V důsledku zásadní jednoty lidí, projevující se také v jednotě morálně-politické, neprosazuje se vůle lidu již bojem antagonistického charakteru. Kontrola prováděná veřejným míněním má výrazně konstruktivní charakter. Projevem této funkce je např. kritika a sebekritika.

Veřejné mínění se nejvíce jako pasivní kontrolní moc, ale předně jako aktivní spolutvůrce nových, socialistických výrobních i společenských vztahů vůbec. Vláda socialistického státu řídí společnost na základě zákonů, které vznikly z vůle lidu a jejichž provádění je lidem stále kontrolováno. Vláda socialistického státu jakožto vláda pracujícího lidu se neustále s lidem radí. Nejzávažnější vládní usnesení vznikají na základě všenárodních diskusí. Jejich realizace je nakonec svěřena národním výborům. I v těchto orgánech rozhoduje vůle lidu. Vždyť jsou zvoleny všemi občany a na jejich práci se již dnes přímo a aktivně podílí přes půl miliónu pracujících a v budoucnu jich bude ještě více, až dosáhneme stavu, že se správy veřejných záležitostí bude účastnit každý dospělý občan.

I za socialismu existují určité rozdíly v nazírání. Jsou to však rozdíly uvnitř lidu; takové rozdíly existovaly ve veřejném mínění vždy, v minulých dobách byly dokonce v důsledku nižší úrovně poznání a živelnosti hnutí lidových mas mnohem hlubší. Jsou důležitým zdrojem vývoje socialistické společnosti. Vedou k odhalování nedostatků a uvolňují cestu vpřed, umožňují maximální využití všech zdrojů. Příčiny těchto rozdílů jsou dány převážně subjektivními faktory a jejich překonání proto závisí právě a hlavně na těchto činitelích. Jsou to rozdíly podmíněné v podstatě stupněm uvědomělosti.

Komunistické strany vycházejí ve své politice z poznání těchto fakt a v sou-

časné době soustřeďují své úsilí na jejich překonávání. Ideologická práce strany se dostává do popředí veškeré stranické práce. Naše strana zahájila ofenzivu v tomto směru již roku 1957 referátem s. Hendrycha „Některé současné otázky ideologické práce strany“ a i nadále v ní pokračuje.¹² Také ostatní komunistické strany, zejména první mezi prvními, KSSS, přijaly závažná usnesení k těmto otázkám.¹³ Ve všech uvedených usneseních je zdůrazněn ohromný význam stranické propagandy. Ona tvoří nejdůležitější formu stranické ideologické práce¹⁴ a jádro nadvstavbových faktorů určujících hodnotu veřejného mínění.

*

Jak naše zkoumání dokázala, patří problém veřejného mínění mezi ty otázky, kterým by v současné době měla být věnována zvláštní pozornost ze strany filosofických pracovníků. Pokusili jsme se také právě z těchto důvodů poukázat na některé základní problémy, které souvisí s tvorbou a funkcemi veřejného mínění a doufáme, že naše práce bude podnětem k dalšímu zamýšlení nad uvedenými otázkami, a bude tak určitým, byť nepatrným přínosem k řešení otázek spojených s kulturní revolucí.

P o z n á m k y

¹ *Wilhelm Bauer, Die öffentliche Meinung und ihre geschichtlichen Grundlagen*, Verlag von J. C. B. Mohr, Tübingen 1914, str. 26–27.

² *Fr. v. Holtzendorff* píše ve spise „Wesen und Werth der öffentlichen Meinung“, M. Riegersche Universitäts-Buchhandlung, München 1880, na str. 37, že veřejné mínění hodnotí buď právě probíhající události nebo radí pro určité rozhodnutí. Stojí proto v těsném časovém poměru k nadvstavbovému životu.

W. Bauer, l. c., str. 149 zase zdůrazňuje, že veřejné mínění je názor mas, který je ovlivněn národnostními, náboženskými a hospodářskými momenty. Cituje také názory na veřejné mínění, jak se objevují u významných osobností, jako např. Fr. Schiller, Göthe, G. W. Hegel. Citované názory svědčí o tom, že se vládnoucí třídy vykořisťovatelských společností bojí veřejného mínění.

Ferd. Tönnies, Kritik der öffentlichen Meinung, Berlin 1922, Verlag von J. Springer, píše ve IV. kap., že tím nejpodstatnějším na veřejném mínění je, že jde o mínění veřejnosti, a jeho obsah tvoří problémy veřejnosti.

Ve větu bychom mohli pokračovat. Domníváme se však, že se nám podařilo dokázat, že se v této fázi vývoje buržoazní sociologie projevuje zřetelná snaha po teoretickém zobecnění, i když samozřejmě s jednotlivými názory nemůžeme souhlasit.

³ *A. K. Uledov, Veřejné mínění jako předmět sociologického výzkumu*, *Voprosy filosofii* 1959, čís. 3, str. 40.

⁴ *A. K. Uledov*, l. c., str. 47.

⁵ *A. L. Lowell, Veřejné mínění a lidová vláda*, přel. V. Cíváreck, družstvo Domov, Praha 1919.

⁶ Mimo cit. sociology tento prvek vyzdvihuje např. *I. A. Bláha, Veřejné mínění*, čas. *Veřejné mínění*, r. 1946, čís. 3–5.

⁷ *Ferd. Tönnies*, l. c., kap. II. Při rozboru zdrojů veřejného mínění poukazuje na úlohu stejných životních podmínek a považuje tento zdroj za jeden ze základních. Nicméně nepřekračuje ani on rámec daný buržoazním sociologům jejich třídní příslušností.

⁸ Známa ořepaná fráze buržoazních ideologů o tom, že kriticky uvažují jen jednotlivci, a to ovšem mohou být jen příslušníci vykořisťovatelské třídy, kdežto pracující podléhají pudům, nereálné fantazii apod. Očividná je třídní podmíněnost takových názorů, stejně jako jejich funkce. Pracující se mají dobrovolně podřídit a trpělivě snášet všechna příkoří.

⁹ Buržoazní sociologové se vyhýbají této otázce útekem k objektivismu. Ukázat třídní podstatu společenských jevů znamená podle nich subjektivní hodnocení. Je tomu však právě naopak. Třídní rozvrstvení společnosti má své objektivní zdroje a ignorovat je znamená subjektivismus.

¹⁰ V. I. Lenin v knize Co dělat, Vybr. sp. I, SNPL 1954, str. 167, dokazuje, že podceňování uvědomelosti a z toho vyplývající spontánnost hnutí znamená poddat se buržoazní ideologii, neboť za těchto okolností se může projevit síla záporných tradic.

Dětská nemoc „levičáctví“ v komunismu, Vybr. sp. II, str. 533: Nejsilnějšího odpůrce má proletariát v síle zvyku. Zvyky jsou nejstrašnější moc.

¹¹ W. Bauer, l. c., str. 28.

¹² Zpráva o činnosti ÚV KSČ na XI. sjezdu a současně hlavní úkoly. II. odd., Úkoly na cestě k dovršení socialistické výstavby.

Sjezd socialistické kultury, červen 1959, projev s. Hendrycha z 9. VI. 1959.

Usnesení ÚV KSČ z 22. a 23. IV. 1959 O těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v ČSR.

¹³ Usnesení ÚV KSSS O hlavních úkolech stranické propagandy v současných podmínkách z 9. I. 1960.

¹⁴ Propagandu považujeme za hlavní ideologický prostředek při utváření veřejného mínění. V našem článku, ve kterém pojednáváme jen o nejobecnějších otázkách tvorby a funkcí veřejného mínění, úmyslně jsme se otázkou úlohy propagandy nezabývali, jelikož jde o další, konkrétnější problém, do něhož musí naše obecné závěry vyústit jako určitá metodická východiska.

O ВОЗНИКНОВЕНИИ, СУЩНОСТИ И ФУНКЦИЯХ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ

Автор исследует в этой статье некоторые самые общие вопросы возникновения, сущности и функций общественного мнения. Главная причина, приведшая автора к решению этих вопросов, лежит в значительности этого комплекса проблем общественной жизни. Современный этап развития нашей планеты характеризуется борьбой сторонников мира с теми, кто стремится сохранить военное напряжение. Результат этой борьбы обусловлен, кроме всего прочего, и силой общественного мнения.

Чтобы ответить на поставленные вопросы, автор прежде всего даёт общую дифференциацию общественного мнения, где обращает внимание на следующую сторону проблемы: Общественное мнение — в основном мнение трудящихся. Оно создаёт специфическую форму оценок важнейших общественных явлений. В этом процессе в значительной мере принимают участие чувство и чувственное познание.

Основой общественного мнения является экономический строй общества. Центральной проблемой первой части является вопрос об исторической и экономической обусловленности общественного мнения. Этот исходный пункт является предпосылкой правильной оценки общественного мнения и ведёт нас к заключению, что может в определенной ситуации существовать лишь одно общественное мнение, но что между общественным мнением капиталистического и социалистического общества существует одновременно качественное различие. Общественной мнение социалистического общества создается на научной основе, а его ядро создано организацией пролетариата.

Во второй части исследуются функции общественного мнения. Общественное мнение в результате того, что оно часто выражает стремления трудящихся, т. е. большинства общества, производит огромное давление. В капиталистическом обществе общественное мнение не может свободно развиваться. Оно прокладывает себе путь лишь в результате классово-борьбы. В социалистическом обществе существует принципиальное единство мнения и общественного мнения, что является важным источником государственной мощи.

Далее исследуются отдельные формы и направления воздействия общественного мнения.

Разбор отдельных вопросов общественного мнения доказывает, что его влияние будет неустanno возрастать и что речь идёт о важной проблеме, которая должна быть подвергнута подробному теоретическому анализу.

Перевела Л. Ондражейова

Die öffentliche Meinung

Der Autor unternimmt in diesem Artikel den Versuch einige allgemeine Fragen des Ursprungs und des Wesens der öffentlichen Meinung zu erörtern. Der Hauptgrund, warum er sich mit diesen Fragen beschäftigt ist in der großen Wichtigkeit dieses Problemkomplexes des sozialen Lebens zu suchen. Die derzeitige Entwicklungsphase unserer Welt wird durch den Kampf der

Friedenkräfte mit den Kräften der Kriegslustigen bestimmt. Der Ausgang dieses Kampfes wird unter anderem auch durch die Stärke der öffentlichen Meinung beeinflusst.

Um auf die gestellten Fragen antworten zu können, begründet der Autor vorerst seine allgemeine Definition der öffentlichen Meinung, welche im Grunde diese Seiten des Problems hervorhebt: die öffentliche Meinung ist *im Grunde* die Meinung der Werktätigen. Sie bildet eine spezifische Form der Bewertung wichtiger Fragen des gesellschaftlichen Lebens, an der sich in bedeutendem Maße Gefühle und Sinneswahrnehmung beteiligen. Ihr Ursprung liegt in der ökonomischen Basis der Gesellschaft.

Das Kernproblem des ersten Teiles der Abhandlung bildet die Frage der historischen und ökonomischen Bedingtheit der öffentlichen Meinung. Dieser Ausgangspunkt ermöglicht uns den wahren Wert der öffentlichen Meinung zu begreifen und führt uns zu dem Schluß, daß es im Wesentlichen in einer gewissen Zeit eine öffentliche Meinung gibt, daß jedoch zwischen der öffentlichen Meinung der sozialistischen und kapitalistischen Gesellschaft ein qualitativer Unterschied existiert. Die öffentliche Meinung der sozialistischen Gesellschaft ist wissenschaftlich fundiert, ihren Kern bildet die proletarische Organisation.

Im zweiten Teil werden die Funktionen der öffentlichen Meinung behandelt. Die öffentliche Meinung übt infolgedessen, daß sie die Wünsche der Werktätigen, d. h. der Mehrzahl der Gesellschaft, repräsentiert, einen mächtigen Druck aus.

In der kapitalistischen Gesellschaft kann sich die öffentliche Meinung nicht frei entfalten. Sie setzt sich nur im Verlaufe des Klassenkampfes durch. In der sozialistischen Gesellschaft existiert eine prinzipielle Einheit der Meinungen und die öffentliche Meinung bildet eine wichtige Quelle der Staatsmacht. Weiters werden einzelne Richtungen des Druckes behandelt.

Die aufgeworfenen Fragen beweisen, daß die Bedeutung der öffentlichen Meinung in der Zukunft noch größer sein wird.

Übersetzt von W. Smrčka